

ՀՈՎԷՎ ԿՈՍՏԱՆԵԱՆ

ՆՈՐ ԻՍՐԱՅԷԼԻ
ՍԱՀՄՈՍՆԵՐ

Յանկական սարափներ

Օր. Կոստանյո
Քսալմի Նոնադո Իսրաիլ
Յալկու, տի. «Դրուշ» 1909.

891.99

4-75

31-99
75

№ 1100

19 NOV 2011

«Հրահանգի թղթաթղթի փոխ»

ՎՃՀ. ԿՈՍՏԱՆԵԱՆ

ՆՈՐ ԻՍՐԱՅԷԼԻ ՄԱՂՄՈՍՆԵՐ

ԲԱԳՈՒԻ, ՏՊԱՐԱՆ
„ՏՐՈՒԿ“ 1909 թ.

23 MAY 2013

36505

„ՍԱՂՄՈՍՆԵՐ“Ս ՆՈՒԻՐՈՒՄ ԵՄ
 Ա. Դ. Ա. Ն. Ա. Յ. Ի. Ն. Ա. Հ. Ա. Տ. Ա. Կ. Ն. Ե. Ր. Ի
ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Մի՛ բողմիր կորչին—բնաչինչ լինին նրանց վառ ջանքը,
 Մի՛ բողմիր անքիւ նահասակներիդ արիւններն աննե՛սէ,
 Որ եո սանարիդ արեւի համար քափեցին նրանք—
 Ասուա՛ծ յախեան, Ասուա՛ծ նեմարիս, Ասուա՛ծ դասաւոր...

Եկի՛լ ընկե՛լ եմ սանարիդ առաջ—աւե՛ր, քառուքանդ,
 Հողն եմ համբուրում, Սիրոյ սանարիդ հողն արիւնոս.
 Մենք աղաչո՛ւմ ենք. եղի՛ր իմացոյ, Գու. եղի՛ր յա՛ղ
 Մեղալից մարդու արտառուչ խօսքին, արտառուչ ձայնին.—

Նահասակներիդ պող մարմինները մենք չամփոփեցինք,
 Նրանց արիւնը երկիրը ծրծեց, արեւը չորացուց.—
 Տա՛ր նրանց հողին—անմեղ սաւառնեն սուղերի շարքում,
 Անաղաւթ երկնի՛ եւ նեմարսութեան ջի՛նչ սանմաններում...

Եւ քափե՛ վերից, քափե՛ կայծակներ, եո հո՛ւրը-բորբոք,
 Չարիքի քայնը այրե՛, հո՛ղ դարձուր—Ասուա՛ծ Սաքաւոր...

4000-84

ՄԱՀՈՒԱՆ ՄՏՈՒԵՐՆԵՐ

I

Հարաւից յարձակուող մտիկների
պէս՝ նա անսպասից, սուկալի եր-
կրից է գալիս... եսլ.

Ա՛խ, արուն-համի՛, ա՛խ, արուն-համի՛,
Ա՛խ, սիրսս ինչո՞ւ զարկեցիր գամի.
Կ՛ոռնաս այս գիշեր, ինչպէս մի չախալ,
Ասում ես՝ «հա յ մարդ, մընաւ քա աշխարհ...»

Ս՛խ, արուն-համի՛, ա՛խ, արուն-համի՛,
Ա՛խ, սիրսս ինչո՞ւ զարկեցիր գամի.
Եւ արար աշխարհ լցրեցիր բօքով,
Արեան ու մահուան հեղձուկո՛վ, սօքո՛վ...

Վա՛խ, մարդն է մեռնում արդար ու անմեղ,
Հո՛ւնձերն են խանձուր, հո՛ւնձն արիւնահեղ,
Եւ դո՛ւ լալականչ կլ վայես գլխիս,
Կըհաչես, կ՛ոռնաս, — կըփակես ուզիս...

Ա՛խ, արուն-համի՛, ո՞րսեղից եկար,
Ո՞ր շնչաւորք ուղարկեց աշխարհ,
Ո՞ր բարձունքներից իջար դէպի դատ,
Ինչո՞ւ խառնեցիր ժողովուրդներ հատ...

Թե՛ դու բնածին մի դաժան չարիք—
Ախսածես նիւրով սեւցուցիր բարիք,
Թե՛ դու—վերելից իբրեւ մի պատիժ—
Թունաւորեցիր մարդուն, որպէս իժ...:

Ա՛խ, արուն-համի՛, ա՛խ, արուն-համի՛,
Ա՛խ, սիրսս ինչո՞ւ զարկեցիր գամի...:

II

Ինձ մի սուկայի տեսիլ յայտ-
նուեց. յափեակողը յափեակում է
եւ կործանողը կործանում է: Եսլ.

Մռա՛յլ է հոգիս, գերք աւնան այերք,
Տխո՛ւր է, սրտն՛ւմ ժողովրդիս երգ...
Կանգնած եմ ապո՛ւտ—զլո՛ւմ եմ իմ կանչ,
Չարասանջ ազգի որդիս չարասանջ...:

Դո՛ւմ, մեծ հայրերի տարաբաղդ որդիք,
Վայրագ ուժերի դարձել եմ խորհիկ,
Դո՛ւմ, փառքի, անուան, մեծութեան սերունդ,
Հափող վաճեսերի եղել եմ սնունդ...:

Դո՛ւմ, հայրենիքիս ուժեղ հերոսներ,
Ծաղիկների պէս ինչո՞ւ եմ բօսնել,
Եւ ահա՛ վհաս, զլո՛ւխս մոխիր,
Ես արուն-արուն սգում եմ ռհիր...:

Ահա՛ երկինքն է ծխի, մխի մեջ,
Կրակի լեզուներ հայրում են հեծ-հեծ,
Հրեղեն յորձանք, ալիքներ բոցի
Մարդկանց փաթթել են մեջն իրենց ծոցի...:

ձուռն է մայրք, մանուկը գրկում,
Հեծում են ծերեր, իբար են գրկում...
Մի ակնբարբում լուռն է ամեն—
Չկա՛ն էլ մարդիք... վառւո՛ւմ, այրւո՛ւմ են...:

Չկա՛յ անսիրոջ բերքն աշխատանքի,
Կայե՛րք, ի՛նչք—սիրենք կեանքի,
Չկա՛ն եղբայրներ, մորքե՛լ են այսօր,
Կի՛նք, որդի՛ք վառուան ինչպէս շոր...:

Չկա՛յ եւ ինքը—տերք-սիրական.
Նրան պատեցին ինչպէս մի զազան—
Նրանց փոխարեն լեզուք գեղեցի
Չգո՛ւմ են երկինք—տուած ձեն-ձենի...:

Ա՛խ, արուն-համի՛, ա՛խ, արուն-համի՛,
Ա՛խ, սիրսս ինչո՞ւ զարկեցիր գամի...:

III

Ճանապարհորդը շտապում է տուն
Եւ սրտատուփ սպասում է նա—
Կնոջը, որդոց կրգրկէ իսկոյն
Եւ դարձեալ իրեն գործին կրգնայ...:

Այնտեղ նա ունի կայք ու կալուածներ,
Փառաւոր կայան, բազում բանուրներ,
Այնտեղ նա ունի նոխ հարսուրիւն.
Բայց, Աստուա՛ծ... այնտեղ հրդեհն է լափում...:

Կասաղի վաճեսեր, զնյողներ վայրի
Մորթում են, այրում մասաղ եւ այրի,

Առեւանգում են մասադիսա կանանց,
Յօշոտում մարդկանց, բայանում են զանձ...

Ահա՛ նամբորդը սեսաւ ծանօթին—
Տանիցն եր գալիս— իրեն երկրացին,
Նրան հարցրեց շունչը կտրուած.
— Գնո՛ւմ եմ... ի՞նչ կայ... ո՞ղջ են անկասկած...

— Գնո՛ւմ ես, ինչո՞ւ եւ որի համար.
Կայերդ չկա՛ն— եղան բոցահար,
Իսկ թե՛ զնում ես որդոցդ սեսնես,
Չգարկին գնակ, ա՛յլ արին կես-կես...

— Թե մօ՞րդ կուգես— պտուաւ, զառամած,
Անեղ սարսափից վար ընկաւ յանկարծ...
Կնո՞ջդ կուգես, սեսնե՛ս եւ կնոջ,
Իմ աչի առջեւ գցեցին հնոց...

— Աղջիկդ սիրուն, աղջիկդ Նունուս
Թշնամին սարաւ, որ անե անուս...
Գնում ես ինչո՞ւ եւ որի՞ համար,
Շունչդ ժողովե՛, յես դարձի՛ր, եղբա՛յր...

Նայում է երկար— ակնապի՛ւ, խոռ՛վ,
Դեմք սեւեռած նամբորդն է նայում,
Եւ վերջը մի սուր ճիչ արձակելով,
Գեսին գլորուեց— արո՛ւն ու արո՛ւն...

Ա՛խ, արո՛ւն-համի, ա՛խ, արուն-համի,
Ա՛խ, սիրսս ինչո՞ւ զարկեցիր զամի...

IV

Երկիրը կրագայ ու կրմարի. առ-
խարհը կրնուողի ու կրմարի: Ես.

Ես սեսայ տո՛ւնը, հրդեհուած տո՛ւնը
Եւ հարիւրաւոր անմեղներ այնեղ...
Ա՛խ, եթե հասներ նրանց «փրկութիւնը»—
Լուսանցքից, դռնից փախչեին մի սեղ.

Դո՛ւք, պահապաններ— հրացաններն ուղղած,
Կեա՛նք խնդրողներին՝ մա՛հ էիք սալիս,
Եւ քափու՛ում էին, քափու՛ում էին վար
Մարդիք ինչպէս որս... Եւ հոգիս լալի՛ս...

Ես սեսայ մանո՛ւկ— միայնա՛կ մանուկ,
Նա տուն եր դառնում ուսումնարանից,
Տաք գնակներից ընկաւ նա բալուկ—
Մայրն առմիտ կարօս մնաց նրանից...

Ես ոնի՛ր սեսայ— անե՛ղ ոնիրներ,
Սարսափե՛ց, բնդաց հոգի՛ս ամենի,
Մա՛րդն ընկաւ աչի՛ցս... մարդու արարներ—
Այլանդա՛կ, զազի՛ր եւ փսմնելի՛...

Ո՞վ մեռնողներից առնում է վրեժ,
Հանգած աչքերին զարկում է մեխեր,
Լողացնում նրան տաք արիւնի մեջ,
Ո՞վ է կտրատում մեռնողի մսեր...

Բռնաբարո՛ւմ են եւ մեռած կանանց,
ձեղձում որովայն, հանո՛ւմ մանուկին,

Եւ սեզի ծայրին շամփրելով անասն՝—
Ծաղբում, խաղացնում անմեղ խղճուկին...

Այս անպատուքիւնն ո՞վ, ո՞վ կրճանի,
Եւ միքե՞, իրա՛ւ, մեռել է խիղճը...
Ոնիրներ անչափ—չարիքներ քանի՛—
Եւ միքե՞, ո՞վ մարդ. բոնն է այդ իղձը...

Անուռնչ ընկածին ո՞վ կ'անէ քարկոծ,
Զախշախում գլուխը եւ ցում ուղեղ,
Սուինով ծակում, որ բացուին վեճ, խոց,
Քարե-քարե սանում զոհերին անմեղ...

Սքափուի՛ր, ո՞վ մարդ, անեղ դասասան
Եւ արդարութեան «կեռնք» միտք բե՛ր,
Այնեղ դո՛ւ. դո՛ւ ես սալու պատասխան,
Խի՛ղճն է, որ այնեղ քննում է դասեր:

Արքնացի՛ր, ո՞վ մարդ, եւ հարց տուր դու քեզ,
Ո՞ւր, ո՞ւր կրճանի կոխն այս բասիր,
Այս եղբայրասպան, մահահոտ այս ձեռ.
Սքափուի՛ր, ո՞վ մարդ, սքափուի՛ր, սքափուի՛ր...

V

Եւ անա զրկածներու աչքը ար-
սասու՛մ կար եւ նրանք միխարող
չունէին: Գիրգ ժ.

Զոհերի ձայները լսեցի՛ք ի՞նչ արիք,
Դո՛ւք, մեծաբարբառ աշխարհի որդիք,
Երբ մենք՝ մոլորուած, գլխակոր, սրտում,
Նայո՛ւմ էինք մեր սան սեւ-մուր պատերուն.

Մեր սանն աներդիկ—այրուած ու սեւ սան,
Երբ աղջիկներս իրենց ամօրից
Անկիւններ փախչում—խոտ էին ուտում,
Ինչպէս անասուն, ինչպէս մի անբան:

Դուք սեսա՞ք ինչպէս պոկեցին ինձնից
Իմ գարուն—արուն աղջկան Գոհար,
Եւ քաշեցելով սարան իմ սնից—
Մի կրֆոս, լպիրճ գիշերուան համար...

Դուք սեսա՞ք մասաղ, քան սարեկան
Իմ միակ որդուն պարանով կապած,
Աչքիս առաջեւ ձեռնելով սարան,
Ո՞ւր սարան չգիտեմ, գիտէ մեկ Ասուած...

Զկա՛յ իմ որդին—կենդանի՛ր քաղուած,
Իսկ իմ հօրական, փառաւոր տունը
Փլումա՛ծ, քայքայումա՛ծ, հողին հաւասար,
Հաւեր բուն ունի—չկա՛յ իմ բունը:

Երբ չհաւատացինք աշխարհի խօսքին—
Ասացին՝ «կրակը մեռել է ձեր մեջ
Սրկուքիւնից—ձեր կուռնն է ոսկին».
Երբ հաւատացինք—մեր սիրք լեց:

Եւ ծով-կեանքի մեջ—մարդու գարուն ուժեղ՝
Հին-հին դարերի՛ սեղ չունի հիմա
Նստի, շունչ քաշէ,—հիմա հացի սեղ՝
Այս լի աշխարհում խոտ է ուտում նա...

Դուք որ չե՛ք տեսել—լսել եք միայն—
Հանգիստ եք—հեքիաք բում է այդ ձեզ,
Ապա՛, մեկ անգամ լսեցե՛ք հրացան,
Եւ արեան գետեր բող փաթաթեն ձե՛զ...

VI

Մահուան դրոները բացուեցին
 քո առաջ եւ մահուան սուրերների
 դրոները տեսաւ: 3Բ.

Խոր, սաստիկ ձմեռ... Խորին լռութիւն...
 Եւ համասարած դաշտ ու անդասան,
 Լեռներ ու ձորեր պարփակել է ձիւն,
 Եւ սառնամանիք օդն ու սափասան...

Ահա՛ շարժում է անձայր դաշտի մեջ
 Վհուկը մեռակ, վհուկը մահի,
 Նրա դիմքը սեւ—մութ գիշերուայ պէս,
 Բայլե՛րն սարսափ—եւ շո՛ւնչն ահի...

Եւ հետեւում են նրա շափողով
 Լուռ վահմակները սոված գայլերի.
 Բի՛ւր, հազարաւո՛ր, սեւ-սեւ խմբերով,
 Եւ հետեւում է կարավանը վայրի...

Վհո՛ւկն է հեմում—Այդ մա՛հն է հեմում
 Իրեն զօրներով ձմռան դաշտերում,
 Թռչուններ՝—հաւե՛ր ձեան մեջ քափքափում—
 Վհուկի շնչից նետահարուելով...

Եւ հեմո՛ւմ է նա... Խո՛ր, սաստի՛կ ձմեռ...
 Լուռ վահմակները փայցած գայլերի
 Հետեւում նրան ֆայլով անսարքեր—
 Ամայի՛, անշո՛ւնչ ձիւներում վայրի...

ՎԵՐԱԶԱՐԹՆՈՒՄԻ ՏՐՏՈՒՆՋՆԵՐ

4 0 2

Ահա ես ձեր առաջ եմ դնում
կեանքի հանապարհը եւ մահ-
ուան հանապարհը: եւմ.

Եւ կո՛չ եմ կարդում—կո՛չս արագին,
Քեզ կոչ եմ կարդում, հայո՛ց ժողովուրդ.
Մահի, սարսափի հագուստ եմ հագին,
Դու զարկուա՛ծ, զրկուա՛ծ—եղե՛լ շարդ ու բուրդ.

Դու անը սիրոյ հեռու ես փախչում—
Օտար երկիրներ, վայրեր հեռաւոր,
Քո բունդ քոյած—օտար ծոց քաջում,
Դո՛ւ, մեծ հայրերի սերունդ փառաւոր...

Եւ ո՞ւմ ես քողնում Ազա՛ն—Մախս,
Արագած լեռդ, Սիւնիքն ու Սասուն,
Սուրբ Էջմիածին, Մայր-Արախն ու Սիս,
Ա՛յս, ո՞ւր ես քողնում, դու ո՞ւմ ես քողնում...

Եւ օտար ափե՛ր, սարօրէն ափե՛ր
Քո հայրենիքից տարւում ես հողմով,
Իմ մե՛ծ ժողովուրդ, այնտեղ դու անտէր—
Աւթաւրհի ծովում կրկուրիս ուժով:

Ո՛, արի՛, դու եկ, կպի՛ր քո բնիդ,
Հարագաս հողի արտին դու կպի՛ր,
Տուն բե՛ր քո որդոց, ո՛ւժ սուր քո շեկիդ,
Օջախդ վառե՛, օջախիդ հպուի՛ր...

Եւ կո՛չ եմ կարդում, եւ կո՛չ եմ կարդում,
Քեզ կոչ եմ կարդում, ժողովո՛ւրդ հայոց,
Դու կանգնի՛ր կանգուն, դու եղի՛ր արթուն,
Եւ արտիդ սեղմե՛ քո հին օրորոց...

I

Ո՞վ եք պիտի ցաւի կործանում
ու կոտորած. սով ու սուր. եք ին-
չո՞վ մխիթարեմ: Եայ.

Երբ արեանմիկ ողբի սուր ձայներ
Քո լսելիքին հասնում են արագ,
Եւ ահա իսուր, սգալի պասկեր
Աչքերիդ առջեւ,—հրդեհի՛ նարակ...

Տեսնում ես գիւղը—մի վայրկեան առաջ
Բնակիչներով խաղաղ եւ արդար
Կեանք էին վարում եւ օրհնում Աստուած—
Անեղ բոցի մեջ ու սարսափահար.

Կանգնում ու այրում շուրջով, դեմով,
Իր կրծքին սեղմած կաթնասուն մանկան,
Մայրն աղաչում է, լալիս է հեւով,
Բայց չի՛ ազատում ո՛չ ինք, ո՛չ սղան.

Եւ ահա՛ նչի, լաց ու կոծի հետ՝
Անասունների մայն ու բառաչիւն,
Ահա՛ մի վայրկեան—եւ եղաւ անհետ
Բանական մարդը, ինչպէս անասուն.

Այստե՛ղ է, այստե՛ղ սուր սեզի ծայրին
Մանուկը կայտառ, երբ յղի մի կին
Փախաւ հրդեհից—նեղեցին փորը—
Եւ սեզի ծայրն է մանկան օրորը...

Երբ աղեան, անտէր խեղդում են կեանքից,
Եւ մարդու որդին, ինչպէս մի երե,
Միտ հալածուած է անգուր որսորդից—
Զունի մի անկիւն—հանգչի, շունչ փաշե.—

Հարցմունք ես սալիս այդ ժամին դժուար.
Ո՞վ, ո՞վ կրհասնի այդ ժողովրդին,
Որ սոսկանքների դառն բույրին
Մի կարիլ ջուր սայ փրկութեան համար...

Հանգչի, շունչ փաշե աշխարհի վրայ
Եւ հողին զգայ ազատ գոյութիւն,
Վերսին ծնուի՛ կեանքով ապագայ—
Հեռո՛ւ նրանից այս սոսկ գերութիւն...

II

Կապուածը շունչով պիտի արձակ-
ուի եւ գուպի մեջ չպիտի մեռնի...
Եայ.

Դու կուգե՞ս տեսնել արեստուիների
Հնաւանդ երկիր, հալածանքների
Նոր արբավայրեր,—կամենա՞ս նայել
Բիրտ սանջանքների, սոսկանքի պասկեր,

Խաչ արիւնդուայ եւ նոր Գողգոթան,
 Ուր բարձրացրին ժողովուրդն ամբողջ...
 Նա կսկիծի մեջ կանչեց բարձրաձայն՝
 «Ո՛, Ասուած, ինչո՞ւ դու ինձ քողիւր ողջ»:
 Նոր Գողգոթայի նոր խաչի վրան
 Ժողովուրդն անպարս երբ որ մեռնում էր—
 Խաւարե՛ց արեւ. սոսկումից մահուան
 Երկիրը շարժե՛ց իր խոր անդունդներ.
 Զրեւ ցամփեցի՛ն, խորսակուան լեռնե՛ր,
 Կործանուեց սանա՛ր... եւ սրբուքիւննե՛ր...
 Աշխարհն անհոգ—լսում էր, շեսնում,
 Եւ պատմուեանը վիճակ են գցում,
 Գերեզման փորում... Կարճատեւութեան
 Ցաւը բռնել է ամբողջ մարդկութեան.
 Նա մոռացել է, նա անգիտացել,
 Որ մեկ օր կ'ելնի՛ մեռածը կենդանի.
 Ո՛չ կեղծ աշխարհի կաթով, արիւնով
 Սնուած, զօրացած մեկ օր կ'ելնի վեր,
 Ո՛չ նրա գրկից՝ փարթամ, նենգացած—
 Այլ գերեզմանի՛, սոսկ գերեզմանի
 Անհուն խորհերի՛ց—իր հայրենիէից,
 Ուր նա կայ վաղուց կենդանի՛ քաղուած...
 Նա մեկ օր կ'ելնի՛ արեսաուլների,
 Հառաչանքների եւ շիրիմների
 Զոհն անկենդան—խաչը վեր հանած
 Գողգոթայի վրայ—այնտեղ՝ ուր հիմա
 Մարդը չի ապրում, մարդն է մեռած...

III

Մուկչ եղայ ու բերանս չբացի:
Սղմ.

«Մի՛ գոռար—քող քո բերանդ բռնեն,
 Մի՛ լար, մի՛ խնդրիր—քող քեզ կտրեսեն,
 Մի՛ կանչիր—խեղդեն քո բերանդ,
 Ականջ, քիթ բերան սրով յօշոտած...»

Մի՛ արդարանար,—քո ընթացիք,
 Կինդ, որդիքդ—ջարդու ին, փերու ին,
 Զուր մի՛ աղօթիր այդ արհաւիրքը
 Ասուած է ուղարկել—իմանան, շեսնեն...»

Բայց արիւն դարձաւ դառն ու անդասան,
 Երկինք ցայտեցին արեան կաթիլներ,
 Ասուած, կուզեի՞ր—մարդիկ իմացան,
 Ո՞ւր եւ հոսեցնում արեան հեղեղներ...

Քեզ են բողբոջում—ամենագէտ ես,
 Ինչո՞ւ չես բափում քո հո՛ւր—շանթերը,
 Վրեժի, ոխի Ասուած. ապա՛ շես,
 Ողջ չորացել են մարդկանց արտեր...

«Ելի՛ կախ գցիր գլուխդ—գարկեն,
 Կացիկով գարկեն—քո չի գլուխդ,
 Ելի՛ խեղդուիւր մինչ վերջին բուսեն,
 Բռնի՛ր, մի՛ քողնիր իմացուի շունչ...»

Կտրեսեն—մի՛ լար, ծակծակեն—լուի՛ր,
 Գոհացի՛ր, շունչի՛ր արտիկ իղձերը,
 Ողջ սնով, շեղով դու արիւն դարձիր,
 Թո՛ղ երկինք բռնեն արեան կաթիլներ...»

IV

Մեռցուցի՛ր, մորթեցի՛ր ու չը-
խնայեցի՛ր: Երբ.

Անցորդ—կանգնի՛ր...— քարե՞ր են... քե՛ լեռ...
Թե՞ կարավան ե...— շարժե՛ր՝ վ բեռներ...
Հանապարհի մօտ թափուած անխնամ...
Մօտեցի՛ր... մօտեցի՛ր... տե՛ս, շե՞նք է փարթամ...
«Սպասի՛ր, բարեկամ... շե՞նք չե՛ նիւթեղէն...
Մարդ ե... չի շնչում...— մարդ է հողեղէն...
Անպէ՛տ է դարձել— միս ու պի՛նդ ոսկոր...
Միսը կրգնայ որբերի որկոր.
Ոսկորը կըմնայ, շուտով չի՛ փքիլ,
Մինչեւ նոր կեանքով վերածնուի երկիր...
Նրանց— այդ մարդկանց, որ թափել են վար,
Մորթել են, ինչպէս մի խոզ կամ ոչխար
եւ այստեղ դիզել... միսը չի ուտում,
Որ միսն ուտէին, այլ գազաններին,
Գիշատիչներին բողբել են բաժին:
Այնտեղ ծնւում է... ծեսով սրբազան
Կնքում են մանուկին, որ աշխարհ եկաւ,
Այստեղ զարկում են, որպէս մի գազան,
Եւ չունի՛ վրան գերեզմանաբար...
Ո՞վ գիտէ— հիմա փնդում է որդուն
Հայրը սրտացաւ, վշտալի հայրը,
«Աղջի՛կ» է կանչում խելագար մայրը...
Կամ վաղ առաւօտ այստեղ վազելով,
Լաց ու կականի իսուր երգերով
Կրճեծուի՛, կո՛ւզէ իրեն փեսային
Մասադահարսը,— իսկ սիրող մի կին
Միւրած դիւս մօտ կրքանայ իր շիրիմ...

Այսպէ՛ս, յայտնի չե— դու կա՞ս, կրլի՛նի՞ս,
Կամ ի՞նչ կրլի՛նիս, եթէ դու լինիս...
Կենդանին ու բոյս տէր են բնութեան
Իրաւունք ունին, մարդը բանական
Չունի իրաւունք կեանքի գոյութեան
Եւ պաշտպանութեան... Եւ կուգա՛յ մեկ օր...—
Վիքիսարի դէզեր սառ դիակների
Գլո՛ւխ կրքարձրացնեն իբրեւ լիազօր,
Եւ ամեն մեկը այդ մարդ— արմատից՝
Ահեղ դատի մեջ՝ Աստուծոյ առաջ՝
Իրաւունքներն իր բունաբարուած
Պիտի պաշտպանէ— պահանջէ պատիժ...
Ո՛, մարդ, սոսկացի՛ր ցատումի օրից,
Այդ բիւր— բիւրաւոր սառ գլուխներից,
Որ պիտի բանան իրանց աչքե՛րը,
Աչքերը պաղա՛ծ. խոր ու խոր փորուա՛ծ,
Իրենց շրթունքները— կտրուա՛ծ. սղոցա՛ծ—
Իրենց զանգն, ուղե՛ղ— մորճո՛վ ջախջախուած,
Ոտերն ու ձեռներ— մամուլի տա՛կ դրուած,
Ու զարկուա՛ծ, նեւուա՛ծ ւրտերն ու հոգին—
Պիտի բանան, պիտի բողբեն միասին...
Ո՛, մարդ, սոսկացի՛ր, խեղդուի՛ր ու լաց,
Խղճի՛ր, վե՛ն, արդար դատասանի առաջ...

V

Եւ դու, ո՞վ մերժուած. ի՞նչ պի-
տի անես.— քո հումանիտերը հոգիդ
են որոնում: Երբ.

Տեսնել ժողովուրդ խե՛ղն, անապահո՛վ
Անգօր իր հողից հարկերը տալու,
Անկարող իճնէ ունեցած կորով
Հոգեպէս, սրտով գործադրելու.

Ցանկալ, կամենալ եւ զգալ եռանդ,
Սակայն եռանդը խեղդամահ, քափո՛ւր,
Աղաչել, խնդրել կեանքով կիսամեղ—
Մրտի իղձերը փայտալուծ, իգո՛ւր...

Արհամարում եմ հայրերի անուն,
Ոսփի սակ տուած շեմքեր սրբութեան,
Անասունի չափ յարգանք չի տեսնում,
Եւ մի՛՛ս չարասանը, մի՛՛ս արիւնափամ...

Եւ մեծ մարդկութեան գործոն ընթացում—
Չընթանալ յառաջ—չլինել կտրուկ,
Ասես, նա պիտի աշխարհի աչում
Մնայ մի՛՛ս կոչումս՝ «Ե՛ւ մարդ, ե՛ւ ստուկ»

Ու կանչե հոգու սանջանքի ժամին,
Որ Ասումս չկա՛յ այս երկնքի սակ—
Այլ ներոնական արիւնտս փամին,
Աւերմունք ու ցաւ, հանդի սանձարձակ...

Ասո՛ւմ եմ, հոգիդ կը խաղաղանայ,
Իմ զո՛ւրկ ժողովուրդ, հոգիդ կ'իմանա՛յ,
Որ նեմարտութեան կրքավի՛ խաչը,
Եւ կը փայտուի՛ բռնութեան աջը...

VI

Այս այն մարդն է, որ երկիրը
կրտարեցնէ, աշխարհը անապատ
կրդարձնէ: Ես.

Քսան հոգի ես—գլխահարկ ոսկի,
Նոր ծնուածներին մեկ-մեկ մեկիթի,
Պիտի հողին սաս, ջրին, անտառին,
Խոտին, օրանին—սասանորդ մային.

Լծկանի հարկ տո՛ւր եւ տո՛ւր կրկանի,
Աւելի շատ է հարկը գութանի—
Ինքն էլ տուն պահէ—չմեռնես փողցի,
Ու կռիւ մղե՛, պաշտպանուի՛ր վաճխից...
Մարդու հետ մարդն է վարում այս տեսակ,
Ինչպէս չտայ մարդը բեռի սակ,
Չլայ, մորմոխի... որպէս մի գրաս,
Արիւն—փրփնով աշխատի անհաս,
Որ ժամանակին տայ աղալի հարձը,
Որոշուի ապրել—չապրելու հարցը...
Չտա՛ս—տուրդ աղան, տուրդ բաշխողով
Բռնութեամբ կ'առնեն, եւ ո՛չ մի շուկ-
Վալիի ձեռն է,—փրկին է տուել,
Կապալը կտրել, ինքը փողն առել...
Գե՛ն, տո՛ւրդ, քեզ տեսնեմ, փանի ո՛ւժ ես դու,
Կրե՛, լաւ կրե՛ կովդ կարնասու—
Աշխատող հային... Բայց նա չի՛ մերժել-
Տարիներ, դարեր շարունակ տուել
Եւ մի՛՛ս տալիս է այդ բեռնակիրը,
Հնութեան գրասը, ազգերի ժիրը...
Բայց արդարութի՛ւն... Կը հնչեցնէ, ո՞վ,
Այդ ուժկու խօսքը տալով մեծի փոխ...
Ո՞վ՝ Իլդիգ-Քեօսկի ցոփ պալատների՝
Կըլցնէ ծերպեր հաս-հաս պատերի
Վեհ արդարութեան բարբառով անահ,
Որ գիշեր—ցերեկ բացազանչէ նա.—
Մարդն է մի հոգի, մարդն է բանական,
Այդպէս չի՛ փառում անասունն անգամ,
Այդպէս չի՛ փառում եւ շողին զօրեղ
Ամբողջ աշխարհի բեռներն ուժեղ...
Այդպէս չի՛ ննջում կուրծքը ովկեանի,
Հանելով փրփուր, շնչելով փամի...

Այդպէս չի՛ սեղմում ոլորսի ուժը
Ընդարձակ երկրի վիթխարի ուսը...
Իսկ կեանքում մարդուն բառնայ եւ այդպէ՛ս,
Զբողնել շնչէ, ապրի հոգապէս,
Զբողնել զգայ եւ վայելի կեանք,
Երբ կեանքն է վշտի վաղանց ցնորանք...
Ո՛, ազատութիւն. կրբերե՞ս բերկրում,
Դու ոսփի կ'ելնե՞ս անարգուած երկրում...
Գիտեմ, դու այնպէս կրճնչես զօրեղ
Մտերի համար—անապատ ու նեղ,
Որ ողջ հողերի անարդար հարկեր
Միասին այդպէս երբե՛ք չեն շնչել,
Որ երկրի վրայ, դարերի շարժում,
Այդպէս չէ՛ շնչած բարբարոսութիւն:
Մարդկային կեանքում, իղձերով պէս-պէս,
Որ շնչած չլինէր վառ խիղճը այդպէս:
Կրսրափութի՛ մեկ օր խիղճը այդ երկրում,
Ո՛, ազատութիւն—կրբերե՞ս բերկրում...

VII

Քո իշխանները գողերի ընկերներ
դարձան: Ես.

Մեծ ժողովուրդը խաւարում մնաց.
Բռնակալութեան խարխուլ ռեժիմը
Խաւարի ֆոլք թողեց միշտ կախում
Եւ ասաց՝ «քո՛ղ միշտ կասարուի իմը»...

Մեծ հարկերի սակ շարունակ ննշեց
Ժողովրդական ուժեղ զանգուածքը,
Ու սասրապներով չորս դին ողողեց—
Խեղդեցին կա՛մքը, հա՛նեցին աչքը:

Հոգեկան սնունդ, գիտութիւն, ուսում
Միշտ ժողովրդից հեռու մնացին,
Իսկ սասրապները ի՞նչ էին ուզում—
Կորզել, կեղեքել, կտրել հանց կացին:

Եւ հայրենիքի մեծ հարսութիւն
Զխարճուեց նրա պէտքերի համար,
Սասրապ—բեկերի որկորն էր մտնում—
Զեմի՛, փառքերի՛ եւ արեան համար...

Ահա ամբոխը մի ուժ է սնանկ,
Նա բալանում է, աւեր, փառուհանդ,
Ոնրագործների առջեւ նա սնանկ,
Նրա վիճակը՝ «կախաղան ու բանդ...»

Դո՛ւք, դո՛ւք չհասցրի՞ք նրան այս օրին,
Պժգալի՛ մեծք, նականան մանրում.
Դուք չէ՞իք ջարդում խելահասներին,
Մեր սակ առնում երեսայ, մանկում...

Սեւամած ցինե՛ր, խուփոս ազուանե՛ր,
Մեծ ապագայի առաջն էք առնում,
Խելազար շան պէս՝ կտրած կապանքներ՝
Դուք յօշոսում էք—երբ կեանք էք սեւում...

Զե՛ք կարող երբեք սանել յաղբանակ,
Բռնի, կոպիտ ուժ սեղ սուեց ոգուն,
Եւ նա կրնեմէ հոգով փառունակ՝
Զայրոյթը, ոխը փայփայած արսում...

VIII

Քո երկիրդ աւերեցիր, ժողովուրդդ սպանեցիր: Ես եմ.

Հրդեհն է վառուել քո ուկեան երկրի,
Քո ծով—սրտի մեջ ուկեանի հրդեհ,
Քո իրաւունքից ուժեղը բերկրի
Եւ բիւր ազգերին նա վարէ, կրթէ:

Գու երկրի սերն ես, եւ երկրում բանող,
Հարկերը դու ես անընդհատ սալիս.
Քո օրդիներն են երկիր պաշտպանող—
Անարդար կռուում առաջ խաղալիս...

Անծայր հողերիդ—ջրերիդ վազման—
Անգիտակ գործիք օրդիդ են եղած,
Հրեւ-մեհենեան բերել են շարժման՝
Գոռոզ հրամանով՝ գոռ կամփից տեղած...

Սակայն դու չունիս եւ հողի կտոր,
Ինչքից եւ գոյքի տուած քալանի,
Անձող անպաշտպան, կեանքդ՝ մի ժխտ—
Ուժեղի ձեռքում քող միտս վարանի.

Սակայն դու գուրկ ես եւ ազատ խօսքից,
Արդար բողոքիդ ուժն է դեմ գալիս,
Նենգ դատարներ՝ որջերի խորքից՝
«Դեպի՛ կախաղան» հրաման սալիս...

Ո՞վ նրանց տուեց այդպէս իրաւունք,
Իրաւունքն ո՞ւմն է, ո՞վքեր են տերեր,

Պատժուելու են ոնիրներ, զեղծմունք—
Կա՞ն ոնրագործներ նրանցից էլ վեր...

Թո՛ղ ժողովուրդի դատաստանն արդար
Ստակ ոնիրները հանէ՛ կախաղան—
Նրանց վաճռէ՛ գեհնն ու սարսար,
Փերեզակներին այդ ամբարտաւան:

Խիղճն այն ժամանակ կը հանգստանայ,
Արդար զայրոյթը կը հանգչի այնժամ,
Հողը արիւնից քեպէտ կտտանայ,
Եւ մարդիկ լինին միմեանց բարեկամ...

IX

Հունձի ժամանակը անցաւ.
ամառը վերջացաւ. բայց մենք
չփրկուեցանք: Ես եմ.

Երբ աւետեցին մեզ արշալոյսը
Եւ—մարդիք դարձան իրաւունքի տեր,
Նորաբաց կեանքի շողաւոր յոյսը
Իրաւունք տուեց աշխարհը դիտել.—

Մենք հոգով ուրախ—երգերով շող-շող—
Ստուար խմբերով օրն աւետեցինք,
Եւ ցնծութեան մեջ, դու էիր, ամբո՛խ,
Համբուրուում էիր եւ լալիս ինք-զինք...

ձերմակ աղանիւն վեհ ազատութեան
ձախտում եր բարձր՝ մեր գլխի վերեւ,
Սակայն, ո՛ր երազ—օձե՛ր վատութեան—
Մեր սիրքը փռու՛ւր—յոյսերս դերե՛ւ...

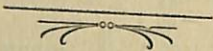
Ես սեայ խումբեր՝ լցուած հաւասով,
Վեհ ազատութիւն տունն էին տունում,
Ընկա՛ն իբրեւ գոն—ընկան փեհասով—
Նողկալի մահով—այդ արեան տունում...

Եւ երբ բաց հակաս գլուխն ամբոխի՝
Ամբիոն վեր ելած—խօսում եր saw-saw —
Սեւ-մութ ուժերը—դեւերը ոխի
Կապեցին լեզուն գնահանների տակ...

Եւ հոգիս լցուած գայրոյրի բոյնով՝
Այդ եղբայրասպան ու գազիւր կուռում—
Ահա գեռ ցի՛նն է դժոխքի գոյնով,
Ահա գեռ ցի՛նն է վերս կուռում...

Անա՛րգ, վաստուեր պատկերի դիմաց
Մաղձով, լեղիով լցուեց իմ հոգին,
Ո՛, մեծ ժողովուրդ, զոհերդ տեսած—
Ասացի՛ «ո՛ւժ ես եւ դո՛ւ ես ոգին...»

Դու պիտի գնաս յառա՛ջ—մինչեւ վե՛րջ,
Այլեւ չկա՛յ պատուար էեզ համար,
Դժոխքի ուժից դու չե՛ս մնալ գերծ,
Սակայն կըլադրե՛ս, կըկապե՛ս կամար...

ԿԵԱՆՔԻ ԱԼԻՔՆԵՐ

I

Ես ա՛յն մարդն եմ, որ ստա-
պանք տեսայ. ինձ տարաւ խաւարի
մէջ եւ ո՛չ քէ լոյսի մէջ: Եւմ.

I

Երագիս տեսայ—սեւ-սեւ ագռար
Փռում էր սիրսու...
Շունչս կտրուա՛ծ... ես արիւնաբամ—
Եկել էր վերջս...
Տեղիցս քուայ՝ «Մայրի՛կ, ա՛խ, մայր իմ,
Ձե՞ որ մեռնո՛ւմ եմ...»
Սեւ-սեւ ագռար դողար չի օտիս—
Սասի՛կ սանջում եմ...»
—Սի՛րսդ է յուզուած... Որդի՛ս, հանդարդուիք—
Շո՛ւք կրլուսանայ.
Չա՛ր երագներից՝ չարչարուա՛ծ հոգիդ
Կը հանգստանա՛յ...

II

Երագիս տեսայ—սե՛ւ, մթի՛ն գիշեր,
Ասդերը հանգած.
Իմ կրծքի վրայ վնուկ էր չոփել,
Խեղդում էր կամաց...

Որպէս խելագար կամենում էի
 Կսրատի կապս,
 Անսիրս պառաւր ուժով կռանի
 Կսրում եր թափս...
 «Ա՛խ, մայրիկ... ո՛ւժս, ո՛ւժս ջլատեց
 Անսիրս վիռկը...»
 Ու դուրս ցատկեցի—մութ գիշերուայ մեջ
 Լալու իմ սուգը...
 —Մի՛ գնար, որդի՛ս, շփոթ երագներ
 Կանցնին վաղ՝ թե ուշ—
 Տե՛ս, հեռո՛ւն... հեռո՛ւն...—սխտեց զարբնե՛լ
 Գարնան արշալոյս...

III

Երագիս տեսայ—անուշ նազելիս
 Նստած լալիս եր.
 Ազգա՛ս, ոտքոքի՛կ, մագերը ցրիւ,
 Լալի՛ս եր անսեր...
 «Ա՛խ, ի՞նչ պատահեց—իմ հոգո՛ւս ուժը,
 Անուշ նազելիս,
 Ա՛խ, ի՞նչ պատահեց—դու որպէս գոյժը
 Աւրում ես հոգիս...»
 —Ա՛խ, որդիներս... մեր հոյր, եղբայրը
 Յիր ու ցան եղան...
 Ա՛խ, մեր տուն—տեղը, մեր հայրն ու մայրը
 Ո՛ւր են, ի՞նչ եղան...
 Իմ բանգ զարդերը—որ տուր նուեր,
 Խելել տարել են...
 Ինչո՞ւ բողեցիր սիրելուդ անսեր—
 Քալանեն, ալբեն...
 «Մի՛ լար, նազելի՛ս, իմ հոգո՛ւս հոգին,
 Իմ արժիս ուժը—

Քոնն եմ յախտեան...—Քոնն են, սիրելի՛ս,
 Իմ, ձեռքը, ուսը.
 Նժոյգս նստած՝ կ'անցնեմ աշխարհը
 Կայծակի նման,
 Քո ինչքը, գոյքը... ամբողջ աւարը
 Կ'առնեմ յես կուգամ...»

II

Անցորդ, գնա՛ սառ սպարսաղի-
 ներին, որ մե՛նք բազուեցինք այս-
 տեղ, իրանց հրամանները կաստե-
 յու համար... Սիմ.

Ընկե՛ր, բարեկամ—գնո՛ւմ ես, իմացո՛ւր
 Այնտեղ հեռաւոր մեր եղբայրներին,
 Որ ունեցածներս տալով սրիտուր—
 Ընկա՛նք, շարժուեցի՛նք բոլորս միասին.

Եւ այն դաշտերում, ուր մի ժամանակ
 Գուրանն եր սնեալով հողերը նեղում,
 Ուր առօր նո՛խ—կա՛թ բխում առաս,
 Մեղբ իջնում երկնից—արտերը ցողում.

Եւ լեռան վրայ լուսնակ գիշերին—
 Մանկիկներ՝ գառներ արածացնելով՝
 Հնչեցնում էին սրինգն ու շուփն,
 Մեղմիկ երգերի արձագանք տալով.

Ուր ծառասանում—նոխս այգեսան մեջ
 Հոտում եր կարմիր ու անուշ գինին,
 Պարեր ու երգեր կես—գիշերուայ մեջ
 Հնչեցնում էին մեր պապերը հին.—

Կարմիր արիւն է այնտեղ հիմա հոսում,
Գիակների վրայ ցին, ազուա իջել,
Նրանց ձայները—խոփոս ու սրտում—
Խեղդում են մեռնողի վերջին հոգոցներ...

Եղբայր, բարեկամ...—կողիս վերին է խոր,
Չի՛ անցնել մի ժամ—դու դեռ չհասած
Հեռուն երեւոյ սարափների ձոր—
Կ'աւանդե՛մ հոգիս...—բայց վկա՛յ Աստուած—

Ասես՝ չքողենն մեզ անօգնական,
Մեր տուն, բնանիւք—անէր, անպաշտպան.
Օտարի ձեռնում...—սանե՛ն, անպատուե՛ն,
Մեր դիակների վրայ կախաւեն...

Բարեկամ, հաւատա՛... օրհասիս ժամին,
Նրբ կեանքն ախորժ է ամենի համար.
Ապրել թեպէս եւ մի պահիկ չնչին,
Թեպէս ցաւերով—անէր, ուժասպառ...

Ես սանջըւո՛ւմ եմ... բո՛ւնն փափագով,
Ապրելու սե՛րք կրծքիս սեղմելով,
Ես սանջըւո՛ւմ եմ, որ բաժանում եմ,
Բայց հոգով հրճում—կու՛ով մեռնում եմ...

Մարտնչե՛լ, սանջուե՛լ, կեա՛նք սիրել, մեռնե՛լ—
Հոգեկան տե՛նչ է. աշխարհն աւեր
Կրկերածնուի՛, սանջանքներից նոր
Գայիւք սերնդին կրբացուի նոր օ՛ր...

Եւ անմեղների արդար արիւնը
Կարմիր, լայն շերտով գծելով երկիր—
Կրմնայ անջինջ... Մտի՛ր մեր տունը,
Ասա՛՝ «նա գնաց հեռաւոր երկիր...»

III

—Ձա՛ն աղջիկ, հա՛յ աղջիկ...
Հովն է շրշում լեռան լանջ,
Լուսնակ գիշեր. շուռ կանչ.
Ելար ձո՛րք գնացիր,
Չուլայ, պաղ ջո՛ւր բերեցիր—
Աղջի՛ ջան, անվախ ջան,
Արիւն—վերս լուացիր...

Խոս ու ծաղիկ ֆողեցիր,
Խորունկ վերս կապեցիր.
Խորունկ վերս չքմե՛ց,
Իմ արիւնն չկապուե՛ց—
Աղջի՛ ջան, ֆուրի՛կ ջան,
Սո՛ւր եր խրուել արսիս մեջ...

—Հե՛յ աղջիկ, հա՛յ աղջիկ...
Սփոփեցիր իմ կսկիծ
Եւ իմ արսիս խոր թախիծ.
Ասիր՝ «Ախպե՛ր, է՛լ ապրիր».
Ասի՛—Քուրի՛կ, մի՛ ասիր.
Յոյս չկա՛յ... շունչ չկա՛յ...
Քուրի՛կ ջան, մի՛ ասիր...—

Խո՛ր եր խրուել արսիս մեջ
Իմ բեռամուս սուրբ մեծ—
Քաշեցիր, դուրս հանեցիր...
Քամուեց արիւնն իմ արսից.
Աղջի՛ ջան, անմեղ ջան,
Ես հանգա՛յ—դու մնացի՛ր...

—Հալա՛լ է, աշխա՛րհ է...
Քաղուեց մարմինս հողում
Հանգստացայ, քնեցայ.
Բայց չքնեց իմ արիւն—
Հոսո՛ւմ է, հիմա կա՛յ.
Աղջի՛ ջան, վերս խոր
Զքմբեց—սրափուե՛ց...

Եկաւ բնկաւ քո սիրք
Իմ վառ վերքը—իմ վիշքը,
Իմ բռնամիտ քեզ համար
Վիշք դարձաւ անդադար.
Ասացիր՝ «դու քնի՛ր,
Բնկե՛ր ջան, բարեկա՛մ...»:

—Զա՛ն աղջիկ, հա՛յ աղջիկ...
Հովն է շքում լեռան լանջ,
Լուսնակ գիշեր շուր կանջ.
Տա՛մ արտասու՛մ քափեցիր,
Պաղ շիրիմս ցողեցիր,
Աղջի՛ ջան, քո վրան
Իմ գեղեցիկ կախեցիր...

IV

—Բա՛րեւ, ո՞րտեղից... Չմեռուան օրը,
Երբ արար-աշխարհ իր բունն է մտել,
Տկո՛ւր ես... Բաց են քո կուրծքն ու փորը,
Ոտերդ բոբիկ ու դեմքդ մթնել...

—Բաղեռու կողմեն— գեղերուց կուգանք,
Զեան, սառցի միջով... այնտեղ, ո՛ւր անուշ
Հովե՛ր ու ջրե՛ր, արօս անդասան,
Սուրբ Կարապետս վանք, ո՛ւր իջած է Լոյս...

—Օտարական եմ, հայ եմ եկաւոր,
Ապահով օրեն հասել եմ ա՛յս օր...
—Դու երկրի՞ց կուգաս— ո՛ւր իջած է Լոյս,
Ո՛ւր անուշ ջրեր, հովերի օրօր...

Բայց քո հագուստդ, քո դեմքդ մոլոր,
Զայնդ անվստահ, քո վախկտ հայրեր
Այդպէս չեն ասում— կեղծում ես, եկա՛ւր,
Դու ասա՛ իսկը— ո՞րդից ես եկել...

—Ես բերրի երկրեն, ուր կարն է բխում,
Ո՛ւր մեղր է իջնում երկնից ցօղու հեռ,
Ո՛ւր քարի սակե՛ն ոսկի է ելնում,
Արեւը վառ-վառ, աստղերը բլիթ:

Ամառուան օրեր՝ քիթե՛ն գոյնգոյն
Ծաղկունքն են պագնում քեւ-քեւի տուած,
Վերջ չունի՛ այնտեղ ծաղկառունջ գարուն...
—Ես չե՛մ հաւատում, դու կրթի՛նս խաբուած...

—Դու չե՞ս հաւատում.— ջրերի միջեն
Ոսկի ձկներն են, ոսկի ասղներ,
Հաւերու երգեր անպակաս մեզնեն,
Կապոյտ երկնի՛ն չկա՛ն մութ ամպեր...

—Եթէ այդպէս է— այդ դրախտի միջից
Ինչո՞ւ դուրս եկար այս ձմեռան միջոց

Սառոյց կոխելով,—ընկել ես ուժից...
Մոլորուած, անյոյս... ու չունիս ծածկոց...

Չանձրացա՞ր այնտեղ...—Չե՛, այդպէս չեղաւ—
Իրախտի երկիրը բողեցի եկայ,
Քանի որ արթն մեզ իրախտը աւրուաւ...
Է՛լ ապրել չեղաւ...—Դե՛հ, այդպէս ասա՛:

V

—Դու ի՞նչպէս հասար այստեղ ողջ, արի,
Կնոջդ որդոցդ հետ սարսափի միջից—
Երբ, ինչպէս գլուխներ հաւի ձագերի,
Թռչում էին գլուխներ մարդկանց վզերից:—
—Ի՛նչպէս... պահապանն երբ մեզ նկատեց,
Առաջներս առաւ—փոքրիկիս կապեցի
Կնոջս մեջքէն—ծծկերը գրկի մեջ—
Միւսի ձեռքէն աղջիկս բռնեց:
Ուզեցինք բուրբի գիւղէն փախուստ սանք...
Բայց չբողեցին... Ապրի՛ մենիքիէն—
Բաց բողին կնկսոց—կնկսոց հետ խիստ չեն,
Մեզ էլ կապեցին ու «տուաղ» տարան:
Մի մութ գիշեր էր. պահապանը մեր
Քնին էր տարուել—մենք փախանք գիւղէն,
Մի պոյս արինք եւ ընկանք նորէն
Առաջուայ համբէն... Մի մութ գիշեր էր...
—Բայց ընտանիքներդ ո՞րտեղ մնացին,
Երբ ձեզ բռնեցին:—Հայոց մեկ գիւղ կար,
Այնտեղ պահ մտած սպասում էին,
Իսկ փոքրիկ տղաս իր վախէն կուլար...

—Բոլորդ հասա՞ք:—Սահմանն անցնելիս
Չահել աղջիկս մեր ձեռքը չընկաւ,
Չգիտեմք ի՞նչ եղաւ—մութը ընկնելիս,
Երբ կամուրջի ֆոլ հրացանը պայթաւ...
Արիւն ու ֆրսիմ մեղ էր իմ կին.
Երեխան շարկած—գրկին ծծկերը—
Իսկ փոքրս մեռաւ մեր համբի կիսին.
Չկրցաւ փախչել, բռնուան ոտերը...
—Ապա ի՞նչ արիք:—Դեհնի վրայ չոհանք,
Աղաչեցինք, խնդրուանք—հա՛ր, հնար չեղաւ...
Ոսկի՛ հանեցի... բողի՛նք ու անցա՛նք...
Բան էլ չմնաց... եղածը եղա՛ւ...—
—Ոսկին ո՞րտեղից...—Մեծ, շէն տուն էինք—
Չբաղա՛ց, արօ՛ճ, կով ու մալ լծու—
Թողինք ու եկանք մեր ջան ու ֆրսիմ,
Մեր աշխատանքներ...—Ափսոս չէր, ինչո՞ւ...

VI

Պահապանները գտնակալան գիշեր,
Երբ անհոգ էին կերտխումբի մեջ—
Քուրջի մեջ կծկուած, ոտներս չուտեք,
Անցա՛նք սահմանը: Դիշեր էր անվերջ...
Չի՛ւն էր չորս կողմը եւ ցուրտ էր սասիկ...
Պիտի համեմէնք՝ միջեւ լուսաբաց՝
Հայոց մօտ-գիւղը... Չըգիտեմք ի՛նչպէս—
Ճամբէն կորցրինք, քե դեւը կոխեց...
Դնացի՛նք, գնացի՛նք—չհասանք գիւղը:
—Արի՛ բաժանուեմք—ասի ընկերիս,
Աջ կ'եթամ—դու ձախ—կրգսնենք գիւղը...
Ազատեցի ես, բայց վա՛յ իմ արթն...
Ազատեցի ես, բայց վա՛յ իմ արթն...

— Ի՞նչ է պատահել խօսում ես այդպես...—
— Ընկերս՝ սիրք կրակով վառում՝
Շաս եր ման եկել— գիւղը չէր գտել,
Յոգնած ու հաղցած եւ յոյսը կտրած...
Լեզուս չի՛ դառնում մնացածը ասել:
Ափսո՛ս ընկերս, ընկե՛րս սիրած...
— Ի՞նչ է պատահել...— ընկերս եր սառե՛լ,
Երբ շողն արեւի նոր եր երեւցած...
Երբ պահապանը տեսել եր դիակ—
Գզգզուած թղթեր տեսել եր մօտ...
— Թ՛ղթե՛ր— գզգզուա՛ծ. ինչո՞ւ փոխանակ...
— Ո՞վ գիտէ, հաղցից կրծել է թուղթը,
Կամ կամեցել է, որ իրանից յետ
Զմնայ թուղթը... Գիտե՞ս, ա՞յդպես է...
— Ի՞նչ գիտեմ, ուղի՛դ, փոխուա՛ծ, հայհայուա՛ծ
Գին հանաչել են... քեկուզ զարկել են...
Եւ կասկած չկայ, որ այդպես լինի:
Կը խոստովանուի՞ պահապանը այդ...
Զղջում եմ թողի ընկերիս մեհակ,
Ես էլ ողջ դարձայ— տեսնում ես էլի
Առաջդ կանգնած...— Զարմանալի՛ է այդ:—

VII

— Օրհնա՛ծ պապերիդ, խե՛րով հայրերիդ
Անունով խօսիմ— մեզի տեղ ցոյց տո՛ւր...
Գոմ լինի, ախոռ կամ քէ հացի փուռ—
Գիշերն անցնենք... ոտներս ցրտից
Եւ շատ հայելուց չենք կարող շարժել...
— Վաղա՞ւց եք եկել:— Ահա, նոր մտանք մենք այս
հաղափր.

Անծանօթ հաղափ...— Ընտանիքով է՞ք:
— Ո՛չ, երկ մարդ ենք...— Ո՞ւր եք գնալու:
— Հայրիկին կ'երթանք վաղ առաւօտուն.
Տեսնենք ի՞նչ կ'անենք. ամեն բան տեսնեմ,
Էլ բան չմնաց աշխարհի վերայ, որ չտեսնեմ...
— Վրթո՛, դե՛հ, ետե՛, մի կայնիւր, ետե՛...
Մի անկիւն հարենք.— Արի՛ք իրար հետ—
Մեր տունը քնեք... Գնալու եք յե՞տ,
Թե՛ գործ չգտնեք, բախսը չբերեք...
— Բախսն էլ ի՞նչ բերեք, բերածը բերեց...
Աշխարհի վրայ էլ բան չթողեց,
Որ մեզի համար բախսը չբերեք...—
Երկու քեւ, զոյգ ոտք, աչք, փք ու բերան—
Բայց քե՛ւդ անգործ, ոտքե՛րդ անշարժ,
Աչքե՛րդ անլոյս, փի՛թդ բռնուած...
Բե՛րանդ անհաշակ... զուխդ անխորհուրդ...
Անընկեր տատա՛կ, ոչխա՛ր մոլորուած...
Այնպես էլ մենք ենք...— Ապա՛, արի՛ մօտ.
Նո՞ր է այս վերեդ:— Հին է իմ վերես,
Բայց նորոգուեցաւ, երբ արտիս ցաւից
Դադարս կտրա՛ւ, քեւամու սրից
Բացուեցաւ վերես, կորա՛ւ իմ խելս...—
— Այնտեղ հացն առա՞տ է, երկա՞ր է ձմեռը,
Մարդիկ ի՞նչպէս են, խղճո՞վ են, սիրով...
Հա՛ց, տո՛ւն, ընտանիք այնտեղ ունե՞ք:—
— Ունե՞ինք, այս՛, բայց հիմա չունենք:—

VIII

Վե՛րֆու... վե՛րֆու շատ խորունկ է, եղբա՛յր,
 Կսկի՞ծ չկայ այսպես, ցա՛ւ չկայ այսպես:
 Զեռֆո դի՛ր...—բայց դու չե՛ս կարող զգալ...
 Մարմինը չե՛... աշխարհը, հոգին է այդպես...

Բարեկա՛մ, սարսափ չե՛ կարմիր արիւնը կրծքիս,
 Որ դուրս է բխում—կը մեռնի՛, գիտեմ...
 Սարսափ է աշխարհը... եւ նրա խաղը,
 Աշխարհը չի՛ մեռնիլ—յաւիտեա՛ն է աշխարհը...

Ա՛խ, բարեկամ... շուրջդ նայի՛ր... տե՛ս, տես քոչուկներ...
 Տե՛ս վայրի երե... կամ նապաստակներ... որսից յետոյ
 Քափուած իրար վրայ...—վիրաւո՛ր.. խոցո՛ւ... այլանդա՛կ...
 Մարդի՛ք են...—Մարդի՛ք... ո՛րքան... ե՛րբ... ինչո՛ւ...

—Մարդի՛ք են. մի՛ զգար, մի՛ ցոյց տար, որ ցաւում ես,
 Զսպի՛ր զգացմունքդ, ներս ֆաշի՛ր լեզուդ, խեղդե՛ ար-
 տասուրդ...

Քա՛ւր դարձիր, փա՛յտ դարձիր—կայի՛ր տեղդ...
 Ո՛չ մի ձայն...—հօտե՛ր են, հօտե՛ր են... անասունների
 հօտե՛ր են...

Մա՛ղբ է, բարեկա՛մ, ծա՛ղբ... հեզնուրթի՛ւն... զուարեակի
 խա՛ղ—

Զուարեակի բակարդ—քոչո՛ւն, մո՛ւկ քիթեռ որսալու...
 Ի՛նչպէս չընկնես... զուարեակի բակարդ առջեւդ դրած.
 Կարո՞ղ ես զսպել—նախատեսել բռնկման ժամանակ...

Ո՛չ մի ձայն. ամօրից մեռնում եմ. ամօրից հող դարձայ...
 Երբ մենք արդար ու վեհ իդներով լցուած՝
 Մեր պատիւր—իրաւունքը ուզեցինք պաշտպանել...—
 Քակարդ դրին—հիանալի՛, սխալեցի՛ր բակարդ—
 Միամիտ, անգլուխ ու աղֆատ ժողովրդի համար...

Ա՛խ, բնկեր, վե՛րֆու... վե՛րֆու շատ մեծ է, խորունկ,
 Կը մեռնեմ—հա չի՛ մեռնիլ, կը մնայ աշխարհում—
 Ապագայում նորանոր բողբոջներ արձակած՝
 Կը շողայ—կ'ուռնանայ արտերում կենդանի՛,
 Մտերում արեւոտ. —ճաղիկս կըբացուի՛, վերս կըծաղկի՛...
 Շուրջդ նայի՛ր, կծկուի՛ր, այլակերպուի՛ր... մի՛ երեւար,
 ամօ՛ք է...
 Հօ՛տեր են—մարդիկ չեն... քոչուկ, մուկ, նապաստակ,
 երե...

Էլ լեզու չի դառնում... ցամաքում է... մնա բարեա՛ւ...
 Հոգի՛ն, հոգի՛ն... վերս կը մնա՛յ... կը մնա՛յ...
 Սարսափների՛, արիւնների՛, դիակների՛ գոլորշիները
 Աշխարհի մեջ, տեղերում բափառելո՛ւ են, բափա-
 ռելո՛ւ են...

Քրեքը, կոկորդները պիտի լցնեն, պիտի խփեն
 Այդ իմ խորունկ վերքիս գոլորշիները...
 Մինչեւ սարսափի՛, մինչեւ ցնցուի՛ աշխարհը ֆնեւած...
 Մարմինս չի՛ ցաւում...—կուզե՞ս ման գամ...—
 Վե՛րֆու, բարեկա՛մ, խորունկ վե՛րֆու... խորունկ վե՛րֆու...

Երեկ եկա՛ւ էսօր գնաց...—սրերուս մեջ բան չմնաց.
 Էս աշխարհի կարգերն ի՞նչ են,—սներուս մեջ բան չմնաց.
 Թե որ խելից գլխից մարդ ես—ես աշխարհի օրենքն ի՞նչ ե
 Էսօր տեսած—եզուց կարօտ, ես աշխարհի օրենքն ի՞նչ ե:

Ժեռի վրայ՝ սարի ծերին հաւք է հասած ամպերի մեջ,
 Գնակ դիպաւ—հաւքն ընկաւ, ժեռի վրայ հաւք չմնաց...
 Բաղի միջին՝ ծառի վրայ կարմիր դեղձն է արեւի տակ,
 Կարկուտն եկաւ, ծառին զարկեց—կարմիր դեղձն էլ չմնաց:

Էս աշխարհը խելի՛ր բան չէ—էսօր եղար՝ եզուց չկաւ.
 Սրտս մարդ ես, կուռի կ'երթաս—խաբար կուզայ, որ էլ
 չկա՛ւ.
 Էս աշխարհը չարի բուն է. մարդ արեւին կարօտ է միտս,
 Բեբախս կկար՝ բեբախս կ'երթաս, լաւ օրերուն կարօտ
 կ'երթաս...

Ա՛խ, դառն օրը տանելի է. չարչարանքն էլ խելի՛ր բան է,
 Թե արեւը մերը մտնի, սիրտը կոտրի—կեանքն ի՞նչ բան է.
 Ընկե՛ր-մարդիք, ցաւս շատ է... տունս, բունս դասարկ
 մնաց,
 Հովարդի պէս ման եմ գալիս... ա՛խ, եղածից բան չմնաց...

Երկնի պէս իսակ եղիր—հոգիդ գուլալ հանց աղբեր-ջուր
 Դու հեռու չես նենգաւորից,—օձերն իրենց կըրթափեն
 քոյն...
 Է՛լ, մարդ-ինձան, դա՛ս կըփնդոես, ալեւ աշխարհ կ'եր-
 րաս անյոյս,
 Արեւն երբ որ մերը մտաւ—ե՞րբ կըզարթնի շող-արեւոյնս...

Ա՛խ, ընկեր մարդիք բռան, գնացին,
 Ես մտու նման մեռակ եմ կսեղ,
 Բները փակուան, դասարկ մնացին,
 Էլ ո՞ւր եմ ես էլ մնացել կսեղ:

Այրուած շենքերու մի բու եմ դարձել,
 Նրանք գնացին ու սիրտս տարան,
 Ես ի՞նչպէս մնամ անսիրտ ու անտէր,
 Նրանք գնացին ու սիրտս տարան:

Ու կ'աշխարհ մեռակ գուլում աշխարհին,
 Կ'աշխարհ ու կուլում իմ զարգանց վերքէն,
 Օջախի նման կըմխայ հոգիս
 Էս կրակ ու բոց գուլում աշխարհէն:

Ա՛խ, ընկեր-մարդիք բառ ու մտտ եղան,
 Ու ես աշխարհիք նեղ դարձաւ մեզի,
 Սիրտս է արիւնե՛լ, աստղերս մարան,
 Ու ես աշխարհիք բեռ դառաւ մեզի...

Յ Ա Ն Կ

Յիշատակին	Երես. 3
---------------------	------------

ՄԱՀՈՒՄՆ ԱՏՈՒԵՐՆԵՐ

* Այս, արուն-համի'	7
* Մուսլ է հոգիս	8
* Ճանապարհորդը շապում է տուն	9—10
Ես սեսայ տունը	11
* Ջոհերի ձայները	12—13
Խոր, սասիկ ձմեռ	14

ՎԵՐԱԶԱՐԹՆՈՒՄԻ ՏՐՏՈՒՆՋՆԵՐ

* Կոչ	17
* Երբ արսանիկի	18
* Դու կուզե՞ս սեսնել	19—20
* Մի՛ գոռար	21
* Անցո՛ւրդ, կանգնիր	22
Տեսնել ժողովուրդ	23
Քսան հոգի ես	24—25
Մեծ ժողովուրդը	26—27
Հրդեհն է վառուել	28
Երբ աւետեցին	29—30

ԿՆԱՆՔԻ ԱԼԻՔՆԵՐ

Երագիս սեսայ	33—34
* Ընկե՛ր, բարեկամ	35—36
Ջան, աղջիկ	37
Բա՛րեւ, արեղի՞ց	38—39
— Դու, ի՞նչպէս հասար	40
Պահապանները	41
Օրհնած պապերիդ	42—43
Վէ՛րֆս... վէ՛րֆս	44—45
Երէկ եկաւ, էսօր գնաց	46
Ա՛յս, ընկեր մարդիք	47

Ծանոթ. Ասղանիւցերով նշանակուած ոսանաւորները այլուած են եղել „Լուսայ“ եւ „Արեւոյիս“ թերթերում, միւսները առաջին անգամ են յայտնուում:

36505

ԳԻՆՆ Է 30 ԿՈՊ.

Էյս է ձեռք նոյն հեղինակի
Շխրակի լեզուներէից և ժողովրդական կեանքից. 1896:
Մամուլի սույ է.
Որոմումներ և Վարմումներ. (բանաստեղծութիւններ):

Մախում է գրականաւանդներում: